УДК 340.131: 342.4 (477)

В. Ковальчук, С. Білостоцький

Зародження і розвиток ідей українського конституціоналізму (XVIII – 30-ті р. XX ст.)

Стаття присвячена дослідженню конституційних ідей, концепцій та доктрин розвитку українського суспільства, що сформувалися і розвивалися у XVIII - 30-х р. XX ст. Встановлено, що конституційні концепції суспільного устрою українців творилися під впливом наукового аналізу історичного досвіду українців, політичних умов в яких вони перебували, європейських теорій розуміння сутності та вдосконалення людського соціуму, а саме: ідей слов'янофільства, теорій лібералізму, соціалізму, націоналізму.

Ключові слова: автономія, незалежність, конституціоналізм, конституція, права і свободи людини, територіальна громада, правова держава, лібералізм, слов'янофільство, націоналізм, демократія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Динамічний розвиток українського суспільства змушує вносити зміни в розуміння та сутність конституції. При цьому, є незмінні частинки, ідейні складові – фундаментальні для конституціоналізму та розуміння сутності конституції. Попри класичність, доктринальність одних, існують такі, які є особливими для кожної держави, бо витворені під впливом історичного розвитку народу, національного державотворення. Конституціоналізм доволі складне та неоднозначне поняття, розуміння сутності якого перебуває у постійному доповненні. Конституціоналізм, як філософсько-правове явище має два виміри: описовий та приписовий [39]. За визначенням проф. С. Шевчука описовий вимір конституціоналізму включає дослідження історичного контексту розвитку ідей обмеження державної влади. Саме конституційні права та свободи, а також конституційні принципи виступають надійним та ефективним механізмом обмеження державної влади. В цьому аспекті полягає зв’язок між конституційним нормативізмом, як системою конституційних норм і принципів найвищої юридичної сили та легітимністю, як політико-правовою та моральною категоріями [39].

Мета статті полягає у дослідженні конституційних ідей, які зародилися в українському соціумі, їх еволюції та розвитку на сучасному етапі. Дослідження формування конституційних ідей, політичних доктрин на українських землях дає можливість більш ґрунтовно зрозуміти історичні особливості розвитку українського суспільства, його правову ментальність.

Ступінь наукової розробки. В історії розвитку світового конституціоналізму виділяють три періоди: старий (XVIII – початок XIX ст.), новий (1918 – 1939), новітній (після 1945) [30; 37]. У першому конституціоналізм ґрунтувався на розумінні змісту конституції щодо визначення організації держаного механізму та його найважливіших ланок. Сама практика написання проектів конституцій значною мірою ґрунтувалася під впливом британського та американського досвіду, ідей лібералізму, слов’янофільства, націоналізму з урахуванням політичних подій, що мали місце у Європі на початку XIX ст [37, с. 334]. Для другового характерним є розвиток конституційних ідей в ході процесу творення суверенних українських держав та їх конституційного закріплення. Монархізм, націоналізм, теократія та соціалізм – політичні теорії покладені в основу тогочасного конституціоналізму. Питання дослідження історії розвитку ідей конституціоналізму були предметом вивчення не одного покоління істориків, правників, філософів. Серед сучасних дослідників заслуговують на увагу праці Т. Андрусяка, Я. Грицака, О. Копиленка, М. Мудрого, О. Пріцака, П. Стецюка, В. Речицького, С.Шевчука, Д.Яневського.

Виклад основного матеріалу й обгрунтування отриманих результатів дослідження. В українській історично-правовій та конституційній науках прийнято вважати «Конституцію прав і свобод Війська Запорозького» (05.04.1710 р.) одним з перших українських конституційних зразків [26, с. 46]. Цей документ відомий більше під назвою «Конституція Пилипа Орлика 1710 року» та тлумачиться в науковій літературі по-різному: угода між гетьманом та старшиною і військом запорозьким [4, с. 391; 40, с. 420], перша Українська Конституція [36, с. 68], перша писана конституція в світі [15, с. 184].

© Ковальчук В., Білостоцький С., 2018

Твердження, що це перша писана конституція, в розумінні європейських ідей конституціоналізму XVIII ст., є дискусійним. За формою і змістом документ більше нагадує договірні пункти (*pacta et constitutiones*), що укладались в Речі Посполитій між королем та шляхтою та втілювали ідею договірного правління [40, с. 420]. Текст ґрунтується на теологічному розумінні права: «…праведний Бог-суддя через примножені кривдні вчинки і гріхи відвернувся від того козацького народу, покаравши його множеством покут, упокорив і пригнітив його ледве не довічною руїною» [25, с. 46]. Тому, захист і домінування «православної віри східного обряду» визнавалися одним з обов'язків майбутньої держави [25, с. 49-50]. За переконанням О. Мироненка, конституція не містить цілісної концепції, її автори не ставили собі за мету створити нову державну модель, вони досить творчо підійшли до досвіду своїх батьків та дідів і виклали на папері те, що склалось на практиці і пройшло багатолітнє опробування [20, с. 24]. Разом з тим, Конституція Орлика містить низку демократичних принципів, що дає підстави віднести її до списку прогресивних правових актів пов'язаних зі створенням та організацією державної влади: самовизначення козацького народу, «військового народовладдя» та виборності, соціальної спрямованості держави, гарантування недоторканності прав та вольностей.

Перші реальні спроби адаптувати та втілити західноєвропейські конституційні ідеї з урахуванням історичного розвитку українського суспільства здійснили члени Кирило-Мефодіївського братства (1845-1846) *Микола Костомаров* (*1817-1875*) та *Георгій Андрузький* (1827-?).

Ідеологія братства поєднала в собі демократичні ідеї таємних польських та російських декабристських організацій, автономістські ідеї українських суспільних діячів [6, с. 37]. З поміж різних українських політичних проектів реформування суспільства вперше термін «конституція» використано членом Кирило-Мефодіївського товариства Георгієм Андрузьким. Його ідеї ґрунтуються на теоріях лібералізму, слов'янофільства, положеннях конституції США: особиста свобода кожного є гарантією рівності усіх, джерелом державної влади має виступати народ, первинною суспільною ланкою об'єднання людей, основою суспільного життя є територіальна громада.

Особиста свобода полягає у тому, що людина є вільною та не залежить ні від кого, крім Бога, закону і влади встановленої законом; джерелом публічної влади виступає народ, який наділений правом ухвалювати та скасовувати закони; уряд може робити все, що не суперечить законам, а на інші дії повинен отримати дозвіл; найкращою формою правління є республіка [1].

Самоврядування громади полягає у власному управлінні, що включатиме судову, розпорядницьку і виконавчу влади. Наступними адміністративними одиницями по висхідній названі округ, область, штат. Саме зі штатів складатиметься конфедерація слов'янських народів (одним із штатів вважалася Україна з Чорномор'ям, Галичиною та Кримом), але вона спиралася на громаду як суб'єкта самостійності у вирішенні питань власної життєдіяльності [28, с. 69-79].

Ідея конфедерації слов'янських народів зі спільним конгресом, президентом, єдиною грошовою системою, спільною зовнішньою політикою і військом викристалізувалась під впливом положень Конституції США. Не випадково Т. Шевченко у вірші «Юродивий» писав: «Коли Ми діждемося Вашингтона з новим і праведим законом? А діждемось-таки колись!» [38, с. 530].

Погляди М. Костомарова ґрунтувалися на поєднанні християнської та національної ідей. Ця формула була запозичена з твору Адама Міцкевича «Книга народу польського і пілігримства польського» [6, с. 38].

Одним з перших в Україні хто звернувся до європейської ідеї конституціоналізму, надавши їй свого особливого національного змісту, був відомий український суспільно-політичний діяч, історик *Михайло Драгоманов* (*1841-1895*). Як слушно зазначав проф. Іван Лисяк-Рудницький, думка Драгоманова синкретична, тобто вона поєднує демократичні і соціалістичні, патріотичні та космополітичні, слов'янофільські та західницькі елементи [16, с. 301].

Лібералізм М. Драгоманов розглядав, як доктрину про те, що свобода і гідність людини є найбільшими цінностями, які закладають основи політичної свободи. Індивідуальні права є пріоритетними в порівнянні з колективними і саме вони є ціллю будь-якої демократичної правової держави. Безпека особи важливіша, ніж участь у творенні колективної політичної волі [5, с. 41]. Для досягнення політичної свободи важливими є не лише особисті права, які є невід'ємними та невідчужуваними (право на життя, недоторканість особи та її житла, право на честь та гідність, свободу світогляду та віросповідання, свободу слова, недоторканість приватних листів та телеграм, свободу вибору місця проживання і занять), але й політичні права, які можуть бути реалізовані у колективний спосіб у процесі взаємодії з державою (недоторканість національності (мови) у

приватному і публічному житті, свобода мирних зібрань, свобода товариств і об'єднань, право цивільного і кримінального позиву проти службових осіб і установ за незаконне порушення інтересів особи, право опору незаконним діям урядовців) [5, с. 41]. Ці права не можуть існувати відокремлено, а взаємодоповнюють одні одного. В цьому контексті слушною є думка Т. Андрусяка про те, що так само, як право народу на самовизначення становить основу усіх прав людини, основні права є необхідним гарантом для реалізації громадянських, політичних чи економічних прав людини [2, с. 59].

Питання прав людини пов'язував зі свободою народу: свобода людини та свобода народу – одне без іншого не існує й існувати не може. Людина не може бути вільною, якщо поневолений народ, частиною якого вона є, так само як і свобода народу є неможливою без особистої свободи кожного її члена.

Доктрина конституціоналізму, закладена в працях М. Драгоманова, знайшла своє логічне продовження в державно-правових поглядах відомого українського вченого-юриста, професора Київського університету Володимира Великого *Богдана Кістяківського (1868-1920).* В основі його наукових поглядів покладено вчення про правову (конституційну) державу. Відмічав, що основний принцип правової або конституційної держави має ґрунтуватися на тому, що державна влада в ній обмежена; невід'ємні права людської особистості не створюються, а визнаються державою; органи державної влади у своїй діяльності повинні діяти в межах закону; окрема особистість або їх сукупність (народ) повинні виступати не тільки об'єктом влади, але і її суб'єктом; законодавство має відповідати народній правосвідомості, що реалізується через народне представництво в законодавчому органі влади [13, с. 330-331]. Для реалізації принципу народного суверенітету в конституційній державі, народ повинен стати безпосереднім та активним учасником політичного процесу, через народне представництво на всіх рівнях [13, с. 333].

Окремий напрямок політичних ідей щодо розуміння суспільного устрою та взаємовідносин громадян з державою представляли видатний історик, «демократ і соціаліст» *Михайло Грушевський (1866-1934),* історик права, професор Українського вільного університету у Празі *Ростислав Лащенко (1878-1929).*

Конституційні ідеї періоду Російської імперії М.Грушевський виклав у праці «Конституційне питання і Українство в Росії» (1905) – децентралізація державної влади з наданням народностям широкої національної чи територіальної автономії; парламентське правління; самоврядування територіальних громад; рівність у політичних правах чоловіків і жінок [7, с. 368-380]. У квітні 1917 року М. Грушевський відстоюючи ідею автономії українських земель в складі Російської імперії, виступав проти повної політичної незалежності України: «Українці в політичній справі хочуть утворити широку національно-територіальну автономію України в складі федеративної Російської республіки» [8, с. 121]. На переконання ученого, гарантовані права і свободи людини найкраще можуть бути реалізовані в децентралізованій державі при широкій самоврядності (самоуправи) територіальних громад [8, с. 121]. Майбутнє української республіки визначив, як «федерацію громад і їх рад, котрі тільки поволі, в процесі культурної й економічної творчості вироблятимуть свої внутрішні зв'язки» [9, с. 227]. У 1920 р. відкрито підтримав соціалістичні ідеї та симпатизував радянським формам їх втілення: «демократичні форми можуть бути здані до архіву вже тепер, все-таки рахуючись з сими обставинами, мусять і щиро і чесно прийняти радянську форму для сього переходного моменту та постаратись якнайповніше використати її для діла економічного і культурного, для будівництва соціалістичного, поки ся форма переживеться» [9, с. 229]. Р. Лащенко, відстоюючи ідею політичної децентралізації України, стверджував, що українська державність творилася на засадах виборності та республіканізму [25, с. 50].

У кінці XIX – початку XX ст. в українському політично активному середовищі починають поширюватися ідеї націоналізму. Серед його теоретиків слід виділити *Юліана Бачинського (1870-1937), Миколу Міхновського (1873-1924), Дмитра Донцова (1883-1973), Миколу Сціборського (1898-1941).*

Ю. Бачинський був одним з найбільш яскравих діячів «молодшого», соціал-демократичного покоління галицьких народовців. Перебуваючи під впливом марксистської політичної та економічної теорії, у 1895 р. опублікував працю «Україна irredenta» [27]. І. Франко, аналізуючи зміст брошури, відмітив, що її автор вперше довів, що «Україна не тільки існує, а мусить швидше чи пізніше стати самостійною державою, витворити свою літературу і штуку, зукраїнщити всі різнорідні елементи на своїй території, а бодай скупчити їх довкола спеціальних українських інтересів економічних» [34, с. 68]. При цьому, відмічав помилкові марксистські твердження про те, що релігія – це витвір буржуазії, національність – це витвір буржуазії, національна держава – це витвір буржуазії [34, с. 69].

М. Міхновський причину бездержавності українців вбачав у «браку націоналізму серед широкого загалу», відсутності національної інтелігенції [18, с. 66-68]. Метою політичної боротьби українців вважав побудову «Одної, єдиної, нероздільної, вільної, самосійної України від Карпатів до Кавказу» [19, с. 78-83]. Саме в самостійній демократичній українській республіці можуть бути реалізовані індивідуальні можливості представників української нації. Д. Донцов, обґрунтовуючи ідею творення національної держави, ствердив, що лібералізм, демократизм та соціалізм суперечить цій ідеї. Лібералізм вивершує над інтересам нації – інтереси маси, демократизм – інтереси «неорганізованої безформенної юрби» (народу), а соціалізм – інтереси суспільного класу [10, с. 51-52]. М.Сціборський, представник і теоретик українського націоналізму у праці «Націократія» (1935) виклав концепцію державно-політичного та соціально-економічного українського організованого націоналізму, так звану «Націократію» – владу нації в державі, що спирається на організовану й солідарну співпрацю всіх соціально-корисних верств населення. Її основними засадами вважав національну солідарність, понадкласовість і понадпартійність. Демократію, як форму політичного устрою суспільства вважав недосконалою, такою що програє комунізмові, фашизмові, націонал-соціалізмові [32]. Занепад демократії вбачав у капіталістичній системі економіки, яка перетворила її в плютократію – «режим, де рішає одна влада, влада всесильного гроша» [33, с. 29]. Майбутній конституційний устрій України виклав у проекті Конституції Української Держави (1939). Україну визначив, як суверенну, авторитарну, тоталітарну, професійно-станову державу, джерелом влади в якій є Українська Нація від імені якої виступає Вождь Нації [3, с. 132].

Яскравими представниками консервативного напрямку в українському органічному конституціоналізмі були *Вячеслав Липинський (1882-1931), Степан Томашівський (1875-1930).*

В. Липинський був одним з перших українським суспільних діячів, які обґрунтували концепцію легітимності політичної влади. Його доктрина конституційного ґрунтувалася на принципах: 1) народного представництва; 2) державного суверенітету; 3) поділу влад; 4) прямої демократії; 5) гарантування основоположних прав людини і громадянина; 6) захисту прав національних меншин (національної толерантності); 7) рівності громадянських прав; 8) свободи віросповідування; 9) контрольованості економіки господарством. При цьому, стверджував, що кожна нація має таку традицію, яку вона своєю історією витворила. Тому може мати тільки таку форму національно-державного ладу, який з цієї традиції виростає. Нищити власну державну історичну традицію, означає нищити самого себе [17, с. 352]. С.Томашівський в основу концепції розвитку Української держави поклав три постулати – земля, нація, державність. Доводив, що для реалізації права нації на самовизначення, в її політичному середовищі має бути сформована єдина українська національна ідея. Доводив, що практична політика має грунтуватися лише на апробованих історичним досвідом зразках політичного життя країн Західної Європи. Етапом до створення незалежної Української держави вважав досягнення статусу національно-територіальної автономії для українців в складі Польської держави.

Клерикальні ідеї українського конституціоналізму відстоював митрополит *Андрей Шептицький (1865-1944), др. Гавриїл Костельник (1886-1948), єпископ др. Григорій Хомишин (1867-1945).*

Погляди митрополита А. Шептицького щодо форм суспільної організації людей, розуміння політичної влади та свободи, політичних форм правління, парламентаризму, ролі та місця церкви в суспільстві, викладено у трактаті «Наша державність. Як будувати Рідну Хату» (1941) [21]. В розумінні Митрополита, держава – витвір людського розуму, створюється та функціонує для реалізації мети тих, хто її заснував, чи нею управляє. Природні потреби пересічної людини максимально можуть бути задоволені у створених нею родині та громаді – злуці людей, що живуть в одній місцевості та зв'язані зі собою сусідством і спільнотою багатьох потреб та інтересів [21, с. 6]. Усі права людини, у тому числі, й природні, походять від Бога. Одним з таких, є право встановлювати форму правління – монархічну, олігархічну чи демократичну, залишаючи за собою право брати участь в публічному правлінні шляхом виборів, плебісцитів чи референдумів. Природні та правильні права і свободи людини в державі мають забезпечуватися справедливими законами та незалежним і безсторонніми судами [21, с. 8]. Усунення Бога і його Закону, як найвищої влади, якій повинна підпорядковуватися державна влада, породило іншу ієрархію, в якій державна влада має підпорядковуватися множеству – людській масі одиниць, які пов'язані з цілісністю своєю волею. Тому, чим більше громадян приймає участь у владі, тим більшою є потреба, щоб вони були праведними – мали моральне виховання, переповнене євангельськими принципами [21, с. 14]. Предметом дослідження Г. Костельника були питання рівності людей, самоврядування громади, відносин між державою і церквою. Джерелом суспільної ідеї рівності людей вважав християнську

ідею рівності перед Божим законом [14, с. 7]. Усі люди є рівними виходячи з єдиної природи походження, але вони ніколи не є рівними, виходячи з індивідуальної природи кожної людини [14, с. 9]. Невід'ємними, рівними для усіх людей є право на життя, право на самозахист, право на мінімальні засоби для проживання, право особистої свободи, право любові ближнього, право поваги людської честі.

У розумінні єпископа Г. Хомишина історія людства – це постійна боротьба породжена зловживанням людиною своєю вільною волею проти Божих природних і надприродних законів [35, с. 110]. Головну причину політичних невдач українців вбачав у відсутності поваги до публічної влади, постійному невдоволенні нею – бунтуванні («нимродизмі»): «кожен хоче розказувати і діяти на власну руку» [35, с. 111].

Питання конституціоналізму знайшли своє відображення в працях відомого українського юриста першої половини XX століття, одного з представників соціологічної школи права, *Станіслава Дністрянського (1870-1935)*. Системно свої конституційні погляди виклав у проекті конституції ЗУНР. С. Дністрянський особливу увагу приділив тим правам та свободам, які назвав «натуральними та особистими» [31, с. 161]. Гарантування політичних прав визначив, як дієвий механізм реалізації особистих прав та свобод людини, бо лише в організований спосіб громадяни здатні відстояти свої права перед публічною владою. Приватну власність вважав гарантією економічної свободи людини [11, с. 29]. Соціальна природа конституції, як основного закону держави, тісно пов’язана з ментальністю народу: «В конституції сам народ становить про своє право, про свою державу. Він може хотіти лише такого права і лише такого державного ладу, який відповідає його народній вдачі, що протягом літ проявляється в його суспільному житті, коротко кажучи: в його народній історії, в його народних традиціях» [12, с. 235].

Ідея конституціоналізму знайшла відображення, в працях одного з послідовників державно – правових поглядів С. Дністрянського, українського вченого, представника соціологічної школи права *Володимира Старосольського (1878-1942)*. Був одним з теоретиків доктрини конституційної (правової) держави, базовими принципами якої вважав принцип народного суверенітету та рівності прав і свобод людини. Походження норм права (в тому числі конституційного) пов'язував із існуванням та розвитком суспільства. В його розумінні, конституція новітньої держави є результатом складного та доволі тривалого історичного розвитку суспільства. Розрізняв конституцію в матеріальному і формальному значеннях.[29, с. 223].

Державний секретар закордонних справ ЗУНР *Василь Панейко (1883-1956)* аналізуючи причини втрати державності на початку XX ст., значну увагу приділив питанням розуміння державної самостійності. Доводив, що обсяг незалежності кожної європейської нації залежить від її визнання іншими націями. Ідеї «незалежність», «самостійність», «суверенність», які обґрунтовували повну, ніким необмежену самовладну свободу держави, втратили своє первинне значення, зі створенням Версальської міждержавної системи. Держави переможці шляхом укладення міждержавних угод вплинули на внутрішній і зовнішній суверенітет переможених держав, а також на суверенітет новостворених держав, визнавши їх самостійність з певними внутрішніми зобов’язаннями [23, с. 28].

Серед конституційних поглядів початку XX ст. важливе теоретико-правове місце посідають думки декана права і суспільно-економічних наук Українського Вільного Університету *Лева Окіншевича (1898-1980)*. Доводив, що право кожної суспільної спільноти, отже і право українського народу, чи право української держави, теперішньої, минулої чи майбутньої, – залежить від певних основних засад організації і розвитку суспільних людських союзів і громад [22, с. 9].

Питання дефініції правової держави, децентралізації публічної влади, комунальним самоврядуванням територіальних громад були предметом дослідження професора Українського Вільного Університету *Юрія Панейка* (*1886-1973)*. Досліджуючи питання публічної влади значну увагу приділив відмінностям між судівництвом та адміністративною владою: судівництво здійснює правовий порядок, а адміністрація – публічний інтерес; в судівництві домінуючим є момент волі, в адміністрації – момент діяння.[24, с. 10].

Висновки. Розуміння сутності конституції, ідей пов'язаних з обмеженням державної влади, соціальних цінностей, які мають бути в ній закріплені в українського народу сформувалося на підставі власної тривалої історії державотворення. Ідеї народного суверенітету, виборності органів правління, самоврядності територіальних громад визначалися, як такі, що витворилися українською історією та є її невід'ємною традицією. Концепції рівності прав людини витворилися та розвивалися під впливом американського та європейського лібералізму, польського патріотизму, російського шовінізму. Концепція політичної незалежності України будучи побудованою на історичному досвіді,

пройшла тривалу еволюцію від ідеї конфедерації слов'янських народів, федерації та автономії в складі інших держав до незалежної, самостійної держави. При цьому, значний вплив на розвиток ідей щодо розуміння державної влади, прав та свобод людини мали клерикальні ідеї. Націоналізм, як державотворча доктрина розвинувся та набув популярності у міжвоєнний період, як протиставлення соціалізму, лібералізму.

Джерела та література

1. Андрузький Г. Другий проект конституції / Георгій Андрузький // Історія українського конституціоналізму (Конституції, конституційні акти, конституційні проекти) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.lnu.edu.ua/faculty/pravo/idp/Dohowory_Konstytuciji.pdf.
2. Андрусяк Т. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини) / Т. Андрусяк. – Львів: Світ, 1998. – 192 с.
3. Білостоцький С. Історія конституціоналізму України. Навчально-методичний посібник / Степан Білостоцький. – Львів, 2015. – 225 с.
4. Василенко М.П. Конституция Филиппа Орлика / М.П. Василенко // Вибрані твори у трьох томах. – Том 2. Юридичні праці. – Київ: Юридична думка; Академперіодика, 2006. – С. 389-408.
5. «Вільна спілка» – «Вольний союз». Спроба української політико-соціальної програми. Збір та пояснення Михайла Драгоманова // Драгоманівський збірник. «Вільна спілка» та сучасний український конституціоналізм / За ред. Т.Г. Андрусяка. – Львів: Світ, 1996.
6. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX століття / Ярослав Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
7. Грушевський М. Конституційне питання і Українство в Росії (1905) / Михайло Грушевський. – Антологія української юридичної думки. Конституційне (державне) право / за ред. Ю.С. Шемшученка. – Київ: Видавничий дім «Юридична книга», 2003. – Т. 4. – С. 368-380.
8. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії й федерації / Михайло Грушевський. – М.Грушевський Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ, 1991. – 240 с.
9. Грушевський М. Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання / М. Грушевський // Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ, 1991. – 240 с.
10. Донцов Д. Націоналізм / Дмитро Донцов. – Лондон: Українська видавнича спілка, 1966. – 363 с.
11. Дністрянський С. Нова держава / Станіслав Дністранський. – Львів: Видавництво «Українського скитальця», 1923. – 29 с.
12. Дністрянський С. Нові проекти українських конституцій / Станіслав Дністранський // Воля. – 1920. – Т. 6. – Ч. 5.
13. Кистяковский Б. Государственное право (общее и русское). Лекции Б.А. Кистяковского читанные в Московском комерческом институте в 1908 / 1909 академическом году / Б. Кистяковский. – Кистяковский Б. Философия и социология права. – Санкт-Петербург: РГХИ, 1999. –799 с.
14. Костельник Г. Границі демократизму / Гавриїл Костельник. – Львів, 1919. – 220.
15. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / В.С. Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 624 с.
16. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: у 2-х т. / І. Лисяк-Рудницький – К: Основи», 1994. – Том 1.
17. Липинський В. Листи до братів хліборобів про ідею й організацію українського монархізму / Вячеслав Липинський. – Київ–Філадельфія, 1995. – 470 с.
18 .Міхновський М. Націоналізм — всесвітня сила / Микола Міхновський // Націоналізм. Теорії нації і націналізму від Йоганна Фіхте до Ернеста Гелнера. Антологія / упорядник О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – 684 с.
19. Міхновський М. Самостійна Україна / Микола Міхновський. – Київ-Львів, 1994. – 22 с.
20. Мироненко О.М. Історія конституції України / О.М. Мироненко. – Київ: «Ін Юре», 1997. – 60 с.
21. Митрополит Андрей Шептицький. Наша державність. Як будувати Рідну Хату / Андрей Шептицький. – Львів: Артос, 2010. – 38 с.
22. Окіншевич Л. Вступ до науки про право і державу / Лев Окіншевич. – Мюнхен, 1987. – 223 с.
23. Панейко В. З'єднані держави Східної Європи. Галичина й Україна супроти Польші й Росії / Василь Панейко. – Відень, 1922.– 82 с.
24. Панейко Ю. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина / Юрій Панейко. – Авсбург, 1949. – Том І. – 115 с.

25. Правовий уклад та конституції стосовно прав та вольностей Війська Запорозького, укладені між Ясновельможним Паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська запорозького, і Генеральною Старшиною, Полковниками, а рівно ж і самим військом Запорозьким, схвалені обома сторонами і скріплені на Найяснішим Гетьманом на вільних виборах урочистою присягою року Божого 1710, квітня 5 дня у Бендерах. – Орлик Пилип. Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибр. Твори. – К.: МАУП, 2006. – 736 с.
26. Речицький В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених / Всеволод Речицький. – Харків: Харківська правозахисна група, Права людини, 2004. – 264 с.
27. Салтовський О. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя) / Олександр Салтовський. – Київ: Вид. ПАРАПАН, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/salto/salt.htm.
28. Скакун О.Ф. Субсидіарність як принцип організації влади і управління в Україні і державах Європи: від Конституції Пилипа Орлика до Конституції України 1996 р. і європейської Брновської програми 2003 р. / О.Ф. Скакун. // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2006. – Випуск 11. – С. 69-79.
29. Старосольський В. Політичне право: курс лекцій / Володимир Старосольський. – Реґенсбург-Новий Ульм: УТГІ, 1950. – Ч. 14.
30. Стецюк П. Основи конституції та конституціоналізму. Частина перша. Посібник для студентів / Петро Стецюк. – Львів: Астролябія, 2003. – 232.
31. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / Петро Стецюк. – Львів, 1999. – 232 с.
32. Сціборський М. Націократія / Микола Сціборський. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – 112 с.
33. Сціборський М. Демократія / Микола Сціборський. – Прага, 1941. – 47 с.
34. Франко І. Ukraina Irredenta / Іван Франко. – Вивід прав України. – Львів: Слово, 1991.
35. Хомишин Г. Два царства / Григорій Хомишин. – Люблін РБ, 2016. – 400 с.
36. Чушенко В.І., Заяць І.Я. Конституційне право України: підручник / В.І. Чушенко, І.Я. Заяць. – Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 488 с.
37. Шаповал В.М. Феномен конституції як основний закон держави / В.М. Шаповал. – Антологія української юридичної думки. В 10 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К.; Вид.Дім «Юридична книга», 2005. Том 10: Юридична наука незалежної України. – С. 319-339.
38. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – Київ: Видавництво «Дніпро», 1987. – 640 с.
39. Шевчук С. Історія конституціоналізму: від святого письма до конституційного тексту. Елементи конституціоналізму / Станіслав Шевчук // Критика. – 2009. – № 1-2.
40. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Наталя Яковенко. – К.: Критика, 2005. – 584 с.

Ковальчук В., Белостоцкий С. Зарождение и развитие идей украинского конституционализма (XVIII - 30-е г.г. XX в.). Статья посвящена исследованию конституционных идей, концепций и доктрин развития украинского общества, которые сформировались и развивались в XVIII - 30-х гг. XX в. Понимание сущности конституции, идей, связанных с ограничением государственной власти, социальных ценностей, которые должны быть в ней закреплены у украинского народа сформировалось на основании собственной длительной истории государства. Идеи народного суверенитета, выборности органов управления, самоуправления территориальных общин определялись, как созданные украинской историей и являющиеся ее неотъемлемой традицией. Концепции равенства прав человека возникли и развивались под влиянием американского и европейского либерализма, польского патриотизма, русского шовинизма. Концепция политической независимости Украины, будучи построенной на историческом опыте, прошла длительную эволюцию от идеи конфедерации славянских народов, федерации и автономии в составе других государств к идее независимого, самостоятельного государства. При этом клерикальные идеи оказали значительное влияние на развитие идей относительно понимания государственной власти, прав и свобод человека. Национализм как государственно доктрина развился и приобрел популярность в межвоенный период, будучи противопоставлением социализму, либерализму.

Ключевые слова: автономия, независимость, конституционализм, конституция, права и свободы человека, территориальная община, правовое государство, либерализм, славянофильство, национализм, демократия.

Kovalchuk V., Bilostotsky S. Genesis and Development of the Ukrainian Constitutionalism' Concepts (XVIII - 30s of the XX century). The article is devoted to the study of the constitutional ideas, concepts and doctrines of the Ukrainian society development, which were formed and developed in the 18th - 30s of the 20th century. The Ukrainian people have developed their own understanding of the constitution nature in the course of the long history of the Ukrainian state formation. The historical aspect has also influenced the ideas regarding the restriction of the state power and the social values, which the Constitution ought to reflect. The concepts of national sovereignty, election of the organs of government and self-government of the territorial communities were refined by the Ukrainian history and became its inalienable tradition. The concept of equality of human rights was formed and developed under the influence of the American and European liberalism, Polish patriotism and Russian chauvinism. The concept of the political independence of Ukraine, built on the historical experience, has undergone long evolution from the idea of confederation of the Slavic peoples, a federation and autonomy as a part of other states to the independent state. At the same time, the clerical ideas significantly influenced the development of the ideas about state power, human rights and freedoms. Nationalism as a state-building doctrine developed and became popular in the interwar period as a contrast to socialism and liberalism.

Key words: autonomy, independence, constitutionalism, constitution, human rights and freedoms, territorial community, rule of law, liberalism, slavophilism, nationalism, democracy.